

Vägen till absolut ande & vetande

En kort undersökning av Hegels skrift *Andens fenomenologi*
utifrån Hans Ruins masterkurs om *Subjektivitet*

Torsten Lundberg

Central fokuspunkt för Hegel är utvecklingen av den mänskliga subjektiviteten. Det finns två grundläggande aspekter vi i detta avseende antingen tar för givet eller saknar medvetenhet om. Dels att denna jagutveckling eller ”all-andliga emancipation”, trots sin allmänna natur, är en kultur- eller civilisationsprocess som inledningsvis utspelat sig inom ett begränsat geografiskt område – det västerländska – och därtill med starkt betonad materiellt-sinnlig inriktning. Och dels, att de komplexa själsprocesserna i fråga, trots sin allmänna natur, tvunget utspelade sig och fortsatt utspelar sig i fundamentalt avgränsade och därmed individuellt besinnade kroppar, förutan vilka upplevelsen och differentieringen av grundläggande skillnad mellan ytter- och innervärld är ogörlig.

Samspelet mellan läraren Platon och eleven Aristoteles, i antikens Grekland, är en bra startpunkt för greppande av denna subjektivitetens framväxt. Platons arkaiskt (äldre) mer bildartat och åskådande tänkande vidareutvecklades av Aristoteles till högre grad av (ny) abstrakt begreppslighet. Ett positionsskifte och även utveckling av tidens filosofiska tänkande, talande och skrivande. Tillika ett uttryck för mänsklig medvetandeskiftning.

Ett centralt begrepp i detta avseende är *hypokeimenon*, ”det underliggande” som så småningom översattes med latinets *subjectum*. Begreppet, som fanns sedan tidigare, kom att användas mer begreppsfilosofiskt specifikt av Aristoteles med betydelsen *subjekt*, *subjektiv*, *substans* och *substrat*. Ett nära samhörande (par)begrepp är grekiskans *antikeimenon*, ”det motstående” som översattes till latinets *objectum* och dagens *objekt*.

Signifikativt för *hypokeimenon/subjekt* och *antikeimenon/objekt* är deras funktionella ombyte, en *betydelserockad*, som äger rum under ett flertusenårigt tidsförlopp, antagligen som realt uttryck för motsvarande parallell mänsklig psykologisk-filosofisk ”själsrockad”. Utifrån begreppet *hypokeimenon/subjekts* ursprungliga betydelse såsom ”det grundläggande föremålet därute i yttervärlden, med sina olika bestämningar”, sker in till vår tid en avgörande förändring med betydelsen istället som ”människans inre jag med sina individuellt själsliga uttryck”.

Lundaprofessorn Alf Nyman skriver 1953 om begreppet *subjekt* i *Svensk Uppslagsbok*.

För skolastiken betecknade subjekt, i motsats till termens nutida betydelse, i allmänhet föremålet eller objektet för en verksamhet, vetenskap eller dylikt; dock kunde det även betyda underlaget för eller bäraren av själsliga egenskaper och erhöll på denna väg efter hand sin numer vedertagna trängre betydelse av förnimmande, tänkande och viljande jag (så redan hos Hobbes och von Leibniz).¹

Nyman pekar på hur begreppet subjekt – genom nämnda *psykologiskt-filosofiska själsrockad* – ”efter hand” bytt *inriktning* från allmän yttervärld till människans innervärld. En inriktning som i och för sig inte motsäger begreppets ursprungliga mening med undersökning av vilket som helst potentiellt *föremål*. Men denna introspektiva inriktning kommer härefter, i kraft av sin dynamik, helt att fästa begreppet vid sig, så att dess ursprungliga innebörd upphör.

Begreppets gamla mening lever emellertid kvar delvis. Så används t ex engelskans *subject matter* fortfarande oförändrat i *hypokeimenons* grundläggande betydelse såsom ”ett ämne, ett material eller ett objekt(!) för vidare tankebeaktande, diskussion eller studium”.

Under begreppet *subjektiv* kompletterar Alf Nyman rokaden för *hypokeimenon/subjekt* och *antikeimenon/objekt*.

Filosofiskt, [är *subjektiv*] till subjektet eller det personliga livet hörande, grundad i, framspringande ur, given eller giltig för ett subjekt; ofta även med förklenande innebörd av ensidig, godtycklig, fördomsfull, partisk och dylikt; i samtliga betydelser motsatsen till *objektiv*. – Under medeltiden och skolastiken ägde dessa båda tvillingtermer rakt motsatta betydelser. Sin nuvarande innebörd erhöilo de först hos tänkare och psykologer som Baumgarten, Lambert, Tetens och Kant.²

BARA 25 ÅR AV VERKLIG FILOSOFI?

Filosofins utvecklingshistoria går stegvis. I inledningen av sin *Metafysik* skriver Aristoteles om filosofins övergripande teoretiska kunskapssökande: ”denna vetenskap är teorin om de första principerna (archai) och orsakerna (aitia), i vilket också det goda (agathon) och varför (to ou eneka) ingår (982b)”.³ Och strax efter benämner han Thales som pionjären eller upphovsmannen till denna filosofi (983b).

Långt senare längst samma utvecklingsväg anses Descartes av många vara grundare av den ”moderna filosofin” genom utvecklingen av ny förståelse för själs-kroppsförhållandet. Och

---

1 Nyman, A. (1953). ”Subjekt”. I: *Svensk Uppslagsbok*. Nr. 27. Sid. 1156-1157. Förlagshuset Norden. Malmö.

2 Nyman, A. (1953). ”Subjektiv”. *Svensk Uppslagsbok*. Nr. 27. Sid. 1157-1158. Förlagshuset Norden. Malmö.

3 Aristoteles. (1994). *Metaphysics*. S. 7. University of Michigan Press. Ann Arbor. Min (T.L:s) översättning av: ”this science is the theory of first principles and reasons, among which is the good or the wherefor.”

efter ytterligare en tid, 1797, i blomman av sin karriär, skriver Kant i förordet till sin *Die Metaphysischen Anfangsgründe der Rechtslehre*:

Det låter arrogant, själviskt, och för dem som ännu inte sagt upp sitt gamla system verkar det trångsynt att hävda: "att det överhuvudtaget inte funnits någon filosofi före tillkomsten av den kritiska filosofin".⁴

I en uppmärksammas bok om *Filosofins 25 år* (från Kants första kritik 1781 till Hegels *Andens fenomenologi* 1806) pekar Eckart Förster på hur Königsbergfilosofen inte på något sätt tvivlade på riktigheten av detta utlåtande. "Och som om detta inte varit nog", fortsätter Förster, "så hade Kant"

avslutat denna *Kritik av det rena förnuftet*, med vilken filosofin alltså ska ha inletts, genom att förutsäga filosofins förestående fulländning och "att det före århundradets slut kan vara möjligt att åstadkomma det som inte kunnat uppnås under många århundraden" (A856) – alltså på mindre än nitton år!⁵

"Men det gick inte exakt som Kant förutsatt", fortsätter Förster. "Ändå var det fråga om ytterligare fantastiskt få år innan Hegel lät kungöra den filosofiska historiens slut..."⁶ Och på våren 1806, under den tid när Hegel gjorde sina sista tillägg och förändringar av *Andens fenomenologi* berättade denne under ett av sina föredrag, för mer eller mindre förvånade åhörare: "Härmed är denna filosofins historia avslutad" (TW 20:461).⁷

Eckart Förster undrar om detta, de bägge filosofernas drastiska uttryck verkligen är något vi kan ta på allvar.

Om både Kant och Hegel hade rätt i sina uttalanden, skulle filosofins historia reduceras till 25 år! Med tanke på de historiska fakta som vittnar om hundra gånger så lång historia ligger det nära till hands att avfärda de bägges påståenden som uttryck för exempellös självöverskattning och överdrift. Samtidigt är det svårt att tillskriva Kant och Hegel sådana grava misstag.⁸

---

4 Min (T.L:s) översättning av: Kant, I. ([1797] 1977). "Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre". S. 310. I: *Die Metaphysik der Sitten*. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main.

"Es klingt arrogant, selbstüchtig, und für die, welche ihrem alten System noch nicht entsagt haben, verkleinerlich, zu behaupten: 'daß vor dem Entstehen der kritischen Philosophie es noch gar keine gegeben habe'."

5 Förster, Eckart. (2018). *Die 25 Jahre der Philosophie. Eine systematische Rekonstruktion*. S. 7. Klostermann. Frankfurt am Main.

6 Ibid.

7 Ibid. Min (T.L:s) översättning: Hiermit ist diese Geschichte der Philosophie *beschlossen*."

8 Ibid. Min (T.L:s) översättning: "Hätten beide, Kant und Hegel, recht gehabt mit ihren Aussagen, dann würde sich die Geschichte der Philosophie auf 25 Jahre reduzieren! Angesichts der historischen Tatsachen, die eine hundertmal so lange Geschichte bezeugen, mag es nahe liegen, beide Behauptungen als Ausdruck beispielloser Selbstüberschätzung und Maßlosigkeit abzutun. Dennoch ist es nicht leicht, Kant und Hegel derartige Fehler zuzuschreiben."

UTVECKLING, FÖRVÄNDLING OCH METAMORFOS

Har filosofin extra stor möjlighet, såsom en allmän arbetsfär inneslutande sin egen särskildhet, att komma till själva saken i sina forskningsprocesser? I början av förordet till sitt första stora verk, *Andens fenomenologi*, sätter Hegel sin fråga i jämförelse med den patologiska vetenskapens allmänna föreställning om livlösa mänskliga organ. Här finns en medvetenhet om att man saknar fullständig kunskap om vetenskapens själva innehåll, om saken själv, och om hur man tvunget och ingående måste studera det särskilda. Men från den mängd av differentierad kunskap som framkommer ur de enskilda organen, kroppsdelarna, nerver och muskler med mera, pekar Hegel på svårigheten att ur sådant allmänt resonemang om delarnas *syfte* verkligheten kunna hitta sanningen.

Hur utvecklas levande organiska helheter, bestående av sina respektive samspelande delar? Knoppen försvinner och vederläggs av den utslående blomman, skriver Hegel i andan av vännen Goethes metamorfoslära.

[L]ikaså förklaras blomman genom frukten för en växtens falska tillvaro och som dess sanning uppträder frukten i blommans ställe. Dessa former inte bara skiljer sig åt, utan såsom oförenliga undantränger de också varandra. Men samtidigt gör deras flytande natur dem till moment i den organiska enhet vari de är inte bara icke motstridande, utan alla lika nödvändiga, och först denna nödvändighet utgör helhetens liv.⁹

Kan man verkligen beskriva en levande helhet utifrån? Eller måste man på något sätt själv ta del i helhetens skapelseprocess, inifrån, för att förstå den?

Hegel går mot strömmen och vill tvärt emot de flesta forskare ogärna lyfta fram ett specifikt *syfte* med sitt arbete. Detsamma gäller arbetets *resultat*.

Saken ”är inte uttömd med sitt *syfte*, utan först med sitt *utförande*, inte heller är *resultatet* den *verkliga* helheten, utan är denna bara tillsammans med sin tillblivelse.”¹⁰ Och Hegel tecknar en oorganisk ”mot-metamorfosisk” bild där ”syftet taget för sig är det livlösa allmänna, liksom tendensen är den blotta strävan som ännu saknar sin verklighet, och det nakna resultatet är det lik som tendensen lämnat bakom sig.”¹¹ Likväl har Hegel en föresats för sitt verk: ”Att medverka till att filosofin närmar sig vetenskapens form...” Men hur blir det i så fall med *filos* delaktighet i filosofin? Jo, föresatsen är ”att filosofin ska kunna lägga

---

9 Hegel, G. W. F. ([1806] 2008). *Andens fenomenologi*. Sid. 58. Bokförlaget Thales. Stockholm.

10 Ibid, sid. 58.

11 Ibid.

bort namnet *kärlek* till *vetandet* och bli *verkligt vetande...*¹² Filosofins historia är som sagt i färd med att ”avslutas”.

HERRENS OCH SLAVENS DIALEKTIK

”Erkännandets rörelse” kallar Hegel den åtskillnad under en och samma andliga enhet som processuellt uttrycks i texten om *herravälde och slaveri*. Självmedvetandets dubbeltydighet av *i* och *för sig* finns bara till tack vare att det självt har erkänts, som *i* och *för sig*, för något annat. En tvåsamhet som hör till självmedvetandets väsen.

Utanför självmedvetandet finns dess vilsna förlorade dubbelgångare, som det negerar och *upphäver*, eftersom det identifierar sig självt därmed. Herren kan bli till detta ”det *för sig* varande medvetandet” genom den omedelbara relationen till det andra sammanhörande *självständiga tingsliga varat*, slaven. En försigvaro förmedlad genom slaven såsom en annan. Genom sitt *självständiga vara* relaterar herren till slaven, som fäst vid tingsligheten tvärtom upplever detsamma som sin boja. Slaven kan inte som sin herre negera och upphäva tinget eftersom tinget är självständigt gentemot honom. Herren däremot njuter av tingets osjälvständighet och låter slaven sköta dess vidare bearbetning.

Herren kan emellertid inte få ett jämlikt erkännande från slaven, och han förblir utan riktigt självständigt medvetande. Men ’för’ slaven utgör herren ett *självständigt för sig varande medvetande*. En ren negativitets och försigvaros sanning *i sig självt* som slaven erfar under dödsfruktan. Hegel pekar på hur upplevelsen av ”en allmän rörelse” hos slaven som ”att allt bestående blir flytande på ett absolut sätt” är uttryck för *självmedvetandets* enkla väsen och den absoluta negativiteten. Under fruktan i det tjänande arbetet kan slaven emellertid successivt upplösa och upphäva alla enskilda beroendeförhållanden gentemot herren och komma till sig själv.

”Det som utgör slavens otillräcklighet är på samma gång det som blir hans perfektion”, skriver Alexandre Kojève, ”det är på grund av att han egentligen inte *är* fri som han har en *idé* om friheten, en *icke-förverkligad idé*.”¹³

---

12 Ibid, sid. 59.

13 Kojève, A. (2012). ”Sammanfattande kommentarer till de sex första kapitlen av *Andens fenomenologi*. Sid. 108-109. I: *Att läsa Hegel*. Tankekraft förlag. Hägersten.

SANNING, BEGREPP OCH VETANDE

Hegel sätter det begreppsliga i centrum. För den strävande självmedvetne individen gäller att gå dessa begreppens väg. När ”begreppets allvar tränger in i sakens djup, då kommer kunskap och omdömen (...) att få sin rätta plats...”¹⁴ Något som emellertid inte är entydigt. Även om sanningen enbart kan hitta sin egentliga gestalt, sin grundläggande existens, i det vetenskapliga begreppet, som åskådande av eller omedelbart vetande om det absoluta, så handlar det inte om begreppets *form*, utan om att ”känna och åskåda det absoluta, inte begripa det; känslan och åskådandet av det absoluta, inte dess begrepp, ska föra ordet och komma till uttryck”.¹⁵

För den lärande och självmedvetna individen, med sin egen verklighetsprincip, kan vetenskapen synas överklig eftersom den fortfarande befinner sig utanför henne. Det krävs en lång process för att successivt kunna förena denna självmedvetenhetens andliga substans, *i sig*, med vetenskapens verkliga element, så att självmedvetenheten börjar uttala sig, bli till *för sig* självt och bli till (individuell) ande. Denna ”ofullständiga ande” förfogar över merparten av sina anlag och bestämningar i outmejslad form och måste därför genomlöpa den allmänna andens successiva och sedan tidigare redan utformade bildningsväg. Och slutmålet är ”andens insikt i vad som är vetande.”¹⁶

ABSOLUT VETANDE

Hegel gick vidare från kollegerna Fichtes och Schellings *intellektuella skådande*: Först när medvetandet gett upp försöken att på yttre främmande sätt ”upphäva främmandevaron vänder det sig (...) till sig själv (...) ned från den *intellektuella* världen (...) [för att] med hjälp av det verkliga självet ge ande åt denna världens abstrakta element.”¹⁷ Utvecklingsvägen går från medvetande och självmedvetande via förnuftets och andens olika bildningar, fram till den religiösa anden. Genom andens mångfaldiga gestaltningar till rent vetande och absolut ande.

Den fullbordande andegestalten utgörs inte av ett rent och isolerat självmedvetande. Inte heller av dess substantiella ”icke-varande” motsvarighet. Men väl av självets förtytterligande *rörelse* som går in i substansen men också ur den och in i sig, och låter upphäva skillnaden

---

14 Ibid,

15 Ibid, sid. 60.

16 Ibid, sid. 74.

17 Hegel, ([1807] 2008). Ibid, sid. 543-544.

mellan föremålslighet och innehåll. Allt i en tillvaro med sitt substantiella väsen bestående för sig.

Anden ”måste fortskrida till medvetande om vad den omedelbart är, upphäva det sköna sedliga livet och genom en serie av gestalter nå fram till vetande om sig själv. Dessa gestalter skiljer sig emellertid från de föregående genom att de är reala andar, egentliga verkligheter, och istället för att blott vara ett medvetandes gestalter är de en världs gestalter.”¹⁸

LITTERATUR

Aristoteles. (1994). *Metaphysics*. University of Michigan Press. Ann Arbor.

Förster, Eckart. (2018). *Die 25 Jahre der Philosophie. Eine systematische Rekonstruktion*. Klostermann. Frankfurt am Main.

Hegel, G. W. F. ([1806] 2008). *Andens fenomenologi*. Bokförlaget Thales. Stockholm.

Kojève, A. (2012). ”Sammanfattande kommentarer till de sex första kapitlen av *Andens fenomenologi*. I: *Att läsa Hegel*. Tankekraft förlag. Hägersten.

Nyman, A. (1953). ”Subjekt” & ”Subjektiv”. Svensk Uppslagsbok. Nr. 27. Förlagshuset Norden. Malmö.

---

¹⁸ Ibid, sid. 321.